

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРИУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

МАГІСТЕРСЬКІ СТУДІЇ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ

Випуск 3

Збірник наукових праць магістрів ОП
«Дошкільна освіта. Інклюзія»,
«Початкова освіта»,
«Фізична культура та спорт»,
«Практична психологія»,
«Менеджмент. Управління закладом
загальної середньої освіти»

Київ 2025

УДК 37(063).
973.202 я1

**Магістерські студії психолого-педагогічного факультету
Маріупольського державного університету: збірник наукових праць
здобувачів ОС Магістр ОП «Дошкільна освіта. Інклюзія», «Початкова освіта»,
«Фізична культура та спорт», «Практична психологія», «Менеджмент.
Управління закладом загальної середньої освіти» / за заг. ред. Л.В. Задорожної-
Княгницької. Випуск 3. Київ: МДУ, 2025. 522 с.**

Рекомендовано до друку Вченою радою психолого-педагогічного факультету
Маріупольського державного університету
(протокол №2 від 27 листопада 2025 року)

© Колектив авторів, 2025

емоційного ставлення та практичних умінь дітей. Результати експерименту підтвердили ефективність екскурсій: рівень екологічної компетентності дітей суттєво зріс.

Узагальнюючи різні підходи, екологічну компетентність дошкільника слід розглядати як здатність дитини, спираючись на засвоєні знання, вміння, навички та власний досвід, розв'язувати екологічні завдання, що виникають у повсякденному житті, відповідно до її потреб і можливостей.

Список використаних джерел:

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти). Нова редакція (Затверджено наказом Міністерства освіти та науки України від 12.01.2021 № 33). URL: <https://surf.li/tocgod>
2. Закон України «Про дошкільну освіту» від 19.11.2024 (проект). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text>
3. Бутенко В. Формування природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку засобами наочного моделювання. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2023. № 8-9. С. 3-14
4. Лисенко Н. В. Еко-око: дошкільник пізнає світ природи: навчально-методичний посібник. Київ: Видавничий Дім «Слово». 2015. 352 с.
5. Маланчук О. Формування природничо-екологічної компетентності в дітей старшого дошкільного віку. *Теорія, технологія і практика навчання*. 2023. № 4. С. 38-50.
6. Максимова О. О. Формування екологічної компетентності як складової готовності дитини до школи. *Педагогічна освіта: теорія і практика: Збірник наукових праць*. 2018. № 24. С. 15-18.
7. Ошуркевич Н. О. Сучасні педагогічні технології для формування природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2018. С. 65-72.
8. Плохій З. П. Формуємо екологічну компетентність молодшого дошкільника. Київ: Світич, 2016. 144 с.
9. Присяжнюк Л. А. Організація дослідницької діяльності дошкільників у контексті екологізації освітнього середовища ДНЗ. *Імідж сучасного педагога*. 2015. № 6. С. 28–30.
10. Чорна Г. В., Скірко Г. З. Формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку в різних видах діяльності в природі. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 31. Т. 2. С. 163-169.

ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЕВОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ІЗ ЗНМ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

*Оксана Поповська, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри дошкільної освіти*

*Ганна Чуйко, здобувач ступеня вищої освіти «магістр»
за спеціальністю «Дошкільна освіта»*

FEATURES OF SPEECH DEVELOPMENT IN CHILDREN WITH SLI IN INCLUSIVE EDUCATION

*Oksana Popovska, candidate of pedagogical sciences,
associate professor of the preschool education department
Hanna Chuiko, master's student in Preschool education*

Анотація. У статті розглянуто особливості мовленнєвого розвитку дітей із

загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) в умовах інклюзивного навчання. Визначено основні труднощі у формуванні звуковимови, лексико-граматичних структур і комунікативних умінь. Обґрунтовано значення інклюзивного середовища та корекційно-розвивальної роботи для подолання мовленнєвих порушень. Подано ефективні методи стимулювання мовлення – ігрові технології, артикуляційні вправи, розвиток фонематичного слуху та дрібної моторики. Підкреслено важливість взаємодії педагогів, логопедів і батьків у забезпеченні мовленнєвої компетентності та соціальної адаптації дітей із ЗНМ.

Ключові слова: загальне недорозвинення мовлення; інклюзивне навчання; дошкільний вік; мовленнєвий розвиток; корекційно-розвивальна робота; комунікативна компетентність.

Abstract. The article examines the peculiarities of speech development in children with general speech underdevelopment (GSU) in the context of inclusive education. The main difficulties in the formation of pronunciation, lexical and grammatical structures, and communication skills are identified. The importance of an inclusive environment and corrective developmental work for overcoming speech disorders is substantiated. Effective methods of speech stimulation are presented – play-based technologies, articulation exercises, development of phonemic hearing, and fine motor skills. The importance of cooperation among teachers, speech therapists, and parents in ensuring speech competence and social adaptation of children with GSU is emphasized.

Keywords: general speech underdevelopment; inclusive education; preschool age; speech development; corrective and developmental work; communicative competence.

В умовах сучасної освітньої парадигми, орієнтованої на інклюзивний підхід, забезпечення якісної освіти для дітей з особливими освітніми потребами набуває особливого значення. Інклюзивне навчання передбачає створення оптимальних умов для всебічного розвитку таких дітей, спрямованих на їх інтеграцію в освітній простір, формування мовлення, мислення та комунікативних умінь.

Дошкільний вік є ключовим етапом становлення особистості дитини, її соціалізації, когнітивного розвитку та формування мовленнєвої компетентності. У цей період інтенсивно розвивається мовлення як провідний засіб спілкування, пізнання і соціальної взаємодії. Для дітей із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) цей процес ускладнюється низкою біологічних і соціальних чинників, що зумовлюють труднощі у комунікації, засвоєнні навчального матеріалу та соціальній адаптації.

Проблема навчання й виховання дітей із ЗНМ є однією з найактуальніших у сучасній педагогічній практиці, оскільки мовленнєві порушення істотно впливають на когнітивний і соціальний розвиток. Зростання кількості дітей із труднощами мовленнєвого розвитку вимагає своєчасної діагностики та ефективної корекції, що є запорукою їхньої успішної соціалізації та подальшого навчання. У цьому контексті особливої уваги потребує розробка ефективних методів та підходів до навчання дітей із загальним недорозвиненням мовлення в умовах закладів дошкільної освіти, що забезпечить їхній гармонійний розвиток, успішну соціальну інтеграцію та подальше навчання в школі.

Особливої уваги потребує розроблення ефективних методів навчання дітей із ЗНМ у закладах дошкільної освіти, що забезпечить їх гармонійний розвиток і підготовку до шкільного навчання. Проблематика ЗНМ в інклюзивному середовищі активно досліджується українськими науковцями (Л. Вишневська, О. Литвиненко, І. Логінова, Н. Сухомлинська, О. Федорова та ін.), які

наголошують на важливості комплексного, корекційно-розвивального підходу, раннього втручання та створення сприятливого освітнього середовища. В працях зазначених науковців акцентується увага на інклюзивному навчанні як важливій складовій сучасної дошкільної освіти; зосереджено науковий пошук на створенні умов для розвитку мовлення через інтеграцію методів корекційно-розвивального навчання; підкреслюється важливість комплексного підходу до розвитку мовлення в умовах інклюзивної освіти; акцентовано увагу на важливості раннього корекційного втручання в роботу з дітьми, які мають недорозвинення мовлення, особливо в умовах інклюзивного навчання тощо.

Розвиток мовлення дітей із ЗНМ є складним і багатокомпонентним процесом, який вимагає індивідуалізації педагогічного супроводу. Порушення охоплюють усі рівні мовної системи – фонетико-фонематичний, лексико-граматичний та комунікативний. Такі діти мають труднощі у засвоєнні мовної структури, що відображається на обсязі словника, граматичній правильності та зв'язності мовлення.

У ранньому дошкільному віці (1–3 роки) мовленнєвий розвиток дітей із ЗНМ характеризується затримкою формування лексики, граматики й фонетики. Відзначається невідповідність між розумінням мовлення і його активним використанням, труднощі артикуляції, звуковимови та комунікації [7]. Обмежений словниковий запас знижує можливість вираження потреб і емоцій, а мовлення має фрагментарний характер. У багатьох дітей спостерігаються артикуляційні труднощі, слабкий мовленнєвий тонус, недостатній розвиток дрібної моторики, що гальмує формування звуковимови. Відсутність сформованої мовленнєвої активності змушує дітей вдаватися до невербальних засобів спілкування, які не забезпечують повноцінного когнітивного розвитку.

У цьому віці також виявляються «порушення розуміння мовлення: дитина не сприймає складні граматичні конструкції, плутає значення слів, реагує лише на окремі частини висловлювань. Це свідчить про недостатній розвиток мовленнєвої пам'яті та граматичного аналізу. В умовах інклюзивного навчання подолання цих труднощів забезпечується використанням візуальних підказок, коротких інструкцій, ігрових методів та спеціальних вправ, спрямованих на розвиток артикуляційного апарату, фонематичного слуху та мовленнєвого дихання» [2, с. 95].

Артикуляційні труднощі є ще одним суттєвим бар'єром у мовленнєвому розвитку дітей із загальним недорозвиненням мовлення в ранньому дошкільному віці. Вони часто не вимовляють або спотворюють окремі звуки, замінюючи їх більш простими артикуляційними аналогами або взагалі пропускаючи їх у словах. У багатьох випадках спостерігається нестача чіткої координації рухів мовленнєвих органів, що впливає на правильну вимову слів. Це пов'язано з недостатньо розвинутою дрібною моторикою, адже мовлення та моторика взаємопов'язані. Діти можуть мати труднощі у виконанні артикуляційних вправ, що передбачають напругу губ, язика чи щік, що додатково уповільнює формування правильної вимови. Також у таких дітей часто відзначається слабкий мовленнєвий тонус, що проявляється в млявості артикуляційного апарату, поганій диференціації звуків та загальній нечіткості мовлення.

Відсутність правильної мовленнєвої активності призводить до того, що дитина шукає альтернативні засоби комунікації. Це може бути використання жестів, міміки, емоційного вираження або навіть маніпулювання предметами, щоб привернути увагу дорослих або однолітків. Однак такі невербальні засоби спілкування не можуть повною мірою компенсувати недоліки мовлення, оскільки вони обмежують когнітивний розвиток та не дозволяють дитині оволодіти граматично правильними мовленнєвими конструкціями [3].

Ще однією характерною особливістю мовленнєвого розвитку дітей із загальним недорозвиненням мовлення є наявність труднощів у побудові дво- та трислівних речень, що мають важливе значення для становлення активного мовлення. Навіть за умови спроб комбінування окремих слів дитячі висловлювання часто виявляються граматично неузгодженими – порушується узгодження за родом, числом або відмінком. Такі порушення призводять до ускладнення процесу сприймання мовлення дитини оточенням і можуть стати причиною виникнення комунікативних бар'єрів, оскільки навіть дорослі не завжди здатні адекватно інтерпретувати зміст висловлювань. За таких умов особливої актуальності набуває своєчасне корекційне втручання логопеда, спрямоване на формування граматично правильних простих речень, розвиток навичок узгодження мовних одиниць та поступове розширення мовленнєвої активності дитини.

В інклюзивному освітньому середовищі створюються спеціально організовані педагогічні умови, що сприяють подоланню зазначених труднощів мовленнєвого розвитку. Ефективність навчання забезпечується використанням візуальних, жестових та тактильних підказок, які супроводжують вербальні інструкції та значно полегшують процес засвоєння мовного матеріалу. Зокрема, широко застосовується метод опори на наочність: діти використовують картки із зображеннями предметів, дій чи ситуацій, що допомагає їм встановлювати асоціативні зв'язки між словом і відповідним об'єктом або дією. Крім того, доцільним є використання спрощених мовних конструкцій, які складаються з коротких, логічно завершених речень. Такі мовні моделі сприяють поетапному засвоєнню мовних одиниць, формуванню навичок побудови елементарних висловлювань і підвищують упевненість дитини у власних мовленнєвих можливостях.

Важливим педагогічним методом у роботі з дітьми раннього віку виступає гра, що розглядається як провідний вид діяльності цього періоду. Саме через ігрову взаємодію відбувається найефективніше сприйняття, закріплення та практичне застосування мовного матеріалу. Ігрові ситуації створюють природні умови для стимулювання мовленнєвої активності, розвитку комунікативних навичок і формування позитивного емоційного ставлення до процесу навчання.

В інклюзивних групах закладів дошкільної освіти особлива увага приділяється застосуванню корекційно-розвиткових методик, спрямованих на активізацію мовленнєвої діяльності дітей із загальним недорозвиненням мовлення. Педагогічна взаємодія вихователів і логопедів орієнтована на розвиток фонематичного слуху, артикуляційного апарату, формування навичок розпізнавання, диференціації та продукування мовних одиниць різних рівнів. У

процесі роботи використовуються спеціально дібрані *вправи*, які стимулюють мовленнєвий розвиток: повторення простих складів, наслідування звуків, виконання ритмічних вправ, спрямованих на формування чіткої вимови та координації мовленнєвих рухів [4].

Отже, у ранньому дошкільному віці мовленнєвий розвиток дітей із загальним недорозвиненням мовлення характеризується низкою специфічних особливостей, серед яких – обмежений словниковий запас, недостатнє розуміння мовлення, порушення артикуляційних процесів і труднощі у побудові зв'язних висловлювань. Такі відхилення істотно впливають на рівень комунікативної активності дитини, знижують ефективність її взаємодії з однолітками та дорослими, що в подальшому може ускладнювати соціальну адаптацію. Водночас в умовах інклюзивного освітнього середовища застосування спеціальних корекційно-розвиткових методів і засобів педагогічного впливу дає змогу поступово компенсувати мовленнєві труднощі, активізувати мовленнєву діяльність і забезпечити поетапне засвоєння мовних конструкцій. Такий підхід сприяє не лише розвитку мовлення, а й формуванню позитивної мотивації до спілкування, що є важливою передумовою успішного особистісного становлення дитини.

У середньому дошкільному віці, який охоплює період від чотирьох до п'яти років, діти із загальним недорозвиненням мовлення демонструють певний поступ у мовленнєвому розвитку, однак цей процес має нерівномірний характер і часто не відповідає віковим нормам. У більшості дітей зберігаються виражені труднощі у звуковимові, що проявляються у спотворенні, заміні або пропуску окремих фонем. Найчастіше проблемними залишаються звуки, складні для артикуляції – шиплячі, свистячі та сонорні. Унаслідок цього мовлення дитини нерідко характеризується невиразністю, що істотно ускладнює комунікативну взаємодію як із дорослими, так і з однолітками.

Порушення фонематичного сприймання у цьому віці є поширеним явищем. Діти часто не розрізняють близькі за акустичними характеристиками фонemi, що спричиняє заміну одних звуків іншими. Це, своєю чергою, негативно впливає на засвоєння граматичних закономірностей, оскільки правильна диференціація звуків безпосередньо пов'язана зі здатністю розуміти значення мовних одиниць. Унаслідок таких труднощів діти можуть «плутати слова, подібні за звучанням, спотворювати складову структуру, переставляти або пропускати склади. Такі особливості обумовлюють труднощі у побудові речень, особливо тих, що містять декілька логічно взаємопов'язаних частин» [1, с. 46].

Характерною ознакою мовленнєвого розвитку дітей із загальним недорозвиненням мовлення у середньому дошкільному віці є недостатній рівень засвоєння граматичних конструкцій. Вони мають труднощі з уживанням відмінкових форм, що призводить до порушення узгодження слів у реченні. Досить часто діти використовують слова у неправильних формах, що робить мовлення неструктурованим і ускладнює його розуміння. Крім того, у мовленні спостерігається недостатнє використання службових частин мови – прийменників і сполучників, які забезпечують зв'язність висловлювання. Такий стан пояснюється тим, що оволодіння граматичною системою потребує

сформованості операцій мовного аналізу та синтезу, розвиток яких у дітей із ЗНМ є неповним.

Словниковий запас дітей середнього дошкільного віку залишається обмеженим, що призводить до заміни складних лексичних одиниць більш простими або до вживання узагальнених назв замість конкретних. У процесі комунікації діти нерідко компенсують нестачу мовних засобів за допомогою жестів, міміки чи інтонаційного виділення окремих елементів висловлювання. Це свідчить про те, що вони не завжди здатні підібрати необхідне слово для адекватного вираження власних думок, що знижує рівень мовленнєвої активності й ускладнює соціальну взаємодію.

Одним із ефективних засобів розвитку мовлення дітей із загальним недорозвиненням мовлення у цьому віці є застосування спеціально розроблених мовленнєвих ігор, спрямованих на стимулювання мовленнєвої ініціативи та збагачення словникового запасу. Ігрові методи забезпечують поступове формування навичок правильного вживання слів, побудови простих і складних речень, а також сприяють засвоєнню граматичних конструкцій [1].

Важливу роль у корекційно-розвитковому процесі відіграють ритмічні вправи, які сприяють розвитку мовленнєвого слуху, удосконаленню артикуляційної моторики та підвищенню чіткості вимови [3]. Крім того, значна увага приділяється використанню наочного матеріалу – мовленнєвих карток, предметних ілюстрацій, що допомагають формувати асоціативні зв'язки між словом і його значенням, стимулюючи тим самим пізнавальну та мовленнєву активність дітей.

У старшому дошкільному віці (5–6/7 років) мовленнєві труднощі проявляються під час переказу текстів і самостійного мовлення. Діти часто порушують послідовність викладу, допускають граматичні помилки, спотворюють звуки в спонтанному мовленні, що зумовлено низьким рівнем автоматизації навичок [6]. Нерідко у них спостерігаються труднощі дрібної моторики й координації рухів, що потребує використання вправ на розвиток моторики, ліплення, малювання, пальчикових ігор. У цей період важливими є логопедичні вправи для розвитку артикуляції, мовленнєвого дихання, фонематичного слуху та граматичної правильності. Завдяки індивідуалізованому підходу та комплексній роботі педагогів і логопедів досягається поступове подолання мовленнєвих труднощів і підготовка дитини до шкільного навчання.

Ефективність мовленнєвого розвитку дітей із ЗНМ в інклюзивному освітньому середовищі визначається рівнем *взаємодії* педагогів, логопедів, психологів і батьків. Інтегрований підхід, що поєднує роботу над мовленням, мисленням, пам'яттю, увагою та емоційною сферою, сприяє гармонійному розвитку дитини. Сприятливе емоційне середовище, позитивне підкріплення й чітке мовленнєве моделювання з боку дорослих забезпечують ефективне засвоєння мовних структур.

Значну роль відіграє ігрова діяльність, що створює природні умови для формування мовлення, а також метод моделювання комунікативних ситуацій, який стимулює мовленнєву ініціативу дитини. Використання візуальних і

жестових підказок, інтерактивних технологій і мультимедійних засобів підвищує мотивацію до навчання та сприяє кращому засвоєнню матеріалу [5].

Створення мовленнєво насиченого середовища є необхідною умовою ефективною корекційно-розвивальною роботи. Активна взаємодія з однолітками, участь у театралізованих іграх, спільних заняттях і творчих заходах розширює мовленнєвий досвід дитини. Регулярність, повторюваність і перенесення мовленнєвих навичок у повсякденне життя забезпечують їх закріплення.

Успішність корекційної роботи значною мірою залежить від залучення батьків, які продовжують мовленнєву стимуляцію вдома. Читання, бесіди, обговорення подій, розгорнуті відповіді сприяють формуванню впевненості дитини у власних мовленнєвих можливостях.

Розвиток мовлення дітей із ЗНМ – тривалий процес, що потребує системності, послідовності та взаємодії всіх учасників освітнього процесу. Створення мовленнєво стимулюючого середовища, використання різноманітних методів і врахування індивідуальних особливостей кожної дитини забезпечує позитивну динаміку розвитку та соціальну адаптацію. Інклюзивне середовище сприяє не лише вдосконаленню мовленнєвих умінь, а й формуванню впевненості у власних силах, що є основою успішної інтеграції в суспільство.

Отже, мовленнєвий розвиток дітей із загальним недорозвиненням мовлення в інклюзивних умовах визначається індивідуальними та віковими особливостями дитини. Врахування цих чинників дає змогу педагогам ефективно адаптувати навчальний процес, застосовувати адекватні корекційні методики й забезпечувати сприятливі умови для розвитку мовлення та соціалізації.

Список використаних джерел:

1. Онищенко Л. В. Використання логопедичних технологій у корекційно-розвитковій роботі з дітьми із загальним недорозвиненням мовлення. *Логопедія та спеціальна освіта*, 2021, № 3, с. 45–51.
2. Петренко В. Ю. Логоритмічні заняття як метод розвитку мовлення у дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*, 2022, вип. 14, с. 91–97.
3. Поповська О.А. Підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти до використання логоритміки в корекційно-педагогічній роботі з дітьми з особливими потребами. *Інноваційно-технологічні засади підготовки фахівців до роботи в інклюзивному середовищі закладу дошкільної освіти: монографія [Електронне видання] / за заг. ред. Демидової Ю.Л. та ін.; за наук. ред. К.Л. Крутій, О.А. Фунткової*. Київ: Маріупольський державний університет, 2025, С. 236-274.
4. Рибалко Л. С. Психолого-педагогічні аспекти корекційної роботи з дітьми, що мають порушення мовлення. *Психологічні перспективи*, 2023, № 18, с. 203–209.
5. Семенова, І. В. Використання мультимедійних технологій у логопедичній роботі з дітьми з порушеннями мовлення. *Інклюзивна освіта: теорія і практика*, 2017, № 2, с. 59–66.
6. Смирнова, Л. П. Лінгвістичні основи корекційної роботи з дошкільниками із загальним недорозвиненням мовлення. *Філологічні науки*, 2021, № 1, с. 88–94.
7. Ягуба, С. В. Специфіка логопедичної корекції у дітей із загальним недорозвиненням мовлення. *Корекційна педагогіка і логопедія*, 2023, № 1, с. 135–142.